

תנופה לנורמליזציה בין ישראל למרוקו?

שרה פוייר | 15 ביולי, 2021 | גיליון 1495

ביקורו של מנכ"ל משרד החוץ אלון אושפיז במרוקו לאחרונה, הוא הזדמנות להכניס מומנטום למערכת היחסים בין שתי המדינות, חצי שנה לאחר שהודיעו על חידוש היחסים הדיפלומטיים ביניהן. היד שהושיטה מרוקו לחמאס לא מכבר מטרידה, אולם ראוי לנתח אותה בהקשר לזירה הפוליטית הפנימית של מרוקו, ולרצונה של רבאט לראות את וושינגטון מכבדת את ההכרה האמריקנית בריבונות מרוקו בסהרה המערבית. על מנת להתקדם, יהיה על ישראל למקד את מאמציה בטיפול ששקט ושיטתי של קשרים עם הקהילה העסקית של מרוקו – פלח שחיוני להצלחת הנורמליזציה.

ב-6 ביולי 2021 נסע מנכ"ל משרד החוץ הישראלי אלון אושפיז לרבאט בירת מרוקו במטרה להיפגש עם עמיתו, כחלק ממה שמשרד החוץ הישראלי הגדיר "דיאלוג פוליטי" בין שתי המדינות. נסיעתו של אושפיז היא ביקור ראשון של דיפלומט בכיר ישראלי במרוקו מאז שהודיעו שתי המדינות על חידוש היחסים הדיפלומטיים ביניהן בדצמבר 2020. להסכם, שהושג בתיווך ממשל טראמפ הקודם, התלוותה ההחלטה השנויה במחלוקת של וושינגטון להכיר רשמית בריבונות מרוקו על מערב הסהרה. הייתה זו משאלה רבת שנים של רבאט ושינוי כיוון אמריקני במדיניות בת עשרות שנים, שדגלה בהשגת הסוגיה למשא ומתן בהובלת האו"ם בין מרוקו לבין הפוליסריו, תנועה הנתמכת על ידי אלג'יריה ותובעת עצמאות על השטח מאז 1975. מחיר המתנה של וושינגטון לרבאט היה כינון "יחסים דיפלומטיים מלאים" עם ישראל, לאחר שני עשורים שבהם הממלכה ניתקה את קשריה הרשמיים עם ישראל, על רקע האינתיפאדה השנייה.

בניסיון להתחמק מהמונח "נורמליזציה", הוצג ההסכם על ידי הגורמים הרשמיים במרוקו כחזרה למצב היחסים בשנת 2000, כאשר לכל מדינה הייתה נציגות רשמית במדינה השנייה, ותיירים ישראלים נהגו לבקר באופן קבוע בממלכה. ההחלטה של מרוקו להימנע מהכרזת נורמליזציה מלאה שיקפה הן צורך להתגונן מפני האפשרות שממשל ביידן הנכנס לא יקיים את ההחלטה בנוגע לסהרה, והן רצון מצד המלך מוחמד השישי, שהוא גם ראש המדינה וגם הסמכות הדתית הראשית של הממלכה, לשמור על אמינותו בסוגיה הפלסטינית, ובעיקר בנושא מעמדה של ירושלים. (מוחמד השישי עומד בראש ועד אל-קודס של הארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, גוף בעל משמעות סמלית בלבד וללא פעילות מעשית). בחודשים מרץ ואפריל יצאו הצהרות מוושינגטון ולפיהן ממשל ביידן יכבד את ההחלטה בנוגע לסהרה, במקביל לכך שיידחק לעבר חידוש השיחות להשגת פתרון מדיני לסכסוך.

לנוכח ההמשכיות הסבירה הצפויה במדיניות ארה"ב, קשרי מרוקו-ישראל החלו להתפתח, אם כי באופן הרבה פחות גלוי מאשר היחסים בין ישראל לאיחוד האמירויות הערביות.

עם פרוץ סבב הלחימה בין חמאס לישראל בחודש מאי, מצאה עצמה הנורמליזציה בין מרוקו לישראל, שממילא התקדמה בקצב איטי במיוחד, מול המבחן הרציני הראשון שלה. מבחן דומה עמד בפני הסכמי הנורמליזציה האחרים שנחתמו בשנת 2020 בין ישראל לאיחוד האמירויות, בחריין וסודן. בדומה לחברותיה הערביות, גם מרוקו גינתה תחילה את מעשי ישראל בירושלים, אולם משעבר מרכז הכובד של הסכסוך לעזה, נקטה עמדה עמומה יותר - בניגוד בולט לתגובות האזור בסבבי הלחימה הקודמים ברצועה. ובכל זאת, המומנטום שנבנה במערכת היחסים הבילטרלית הואט במהלך מבצע שומר החומות, ובשבועות שלאחר מכן שלחה הממלכה איתותים מעורבים בנוגע לעמדתה בנוגע לקידום הנורמליזציה. בעקבות הפסקת האש, שיגר ראש ממשלת מרוקו, סעד א-דין אל-עותמאני, העומד בראש המפלגה האסלאמיסטית הגדולה בקואליציה השלטונית, מכתב למנהיג הפוליטי של חמאס איסמעיל הנייה, ובו הוא משבח את "ניצחון" הארגון על ישראל בלחימה האחרונה. בחודש יוני הנייה עצמו הגיע לממלכה לביקור רשמי, נפגש עם אישים רמי דרג מהממשלה ומחוצה לה, ולפי דיווחים התארח בארוחת ערב מלכותית שהמלך ערך לכבודו.

התפתחויות אלה, אף שהן מטרידות מבחינת הלגיטימציה שהן מעניקות לחמאס, משקפות את הדינמיקה הפוליטית המרוקאית המקומית יותר מאשר רצון מצד הממלכה להתנער ממחויבותה לשקם את היחסים עם ישראל. במרוקו, מדיניות החוץ (לצד עניינים צבאיים ושליטה בתחום הדתי) נמצאים בשליטה מלאה של הארמון, והציפייה הכללית מהשרים הנבחרים היא להוציא לפועל את מדיניות המלך, גם אם היא מנוגדת לנטיות האידיאולוגיות שלהם. במקביל, המחוקק הנבחר נוטה בעיקר לעסוק בענייני פנים כלכליים וחברתיים. בספטמבר אמורות להתקיים בממלכה בחירות לפרלמנט, ומפלגת הצדק והפיתוח של עותמאני (PJD) (מפלגה עם שורשים באחים המוסלמים, השולטת בבית המחוקקים מאז שמרוקו חוותה את האביב הערבי בגרסתו המקומית בשנת 2011), לא צפויה לרשום הצלחה גדולה. הושטת היד של ראש הממשלה להנייה, נועדה ככל הנראה להאיר את הצד האחר במפלגה, לאחר חודשים של התמודדות עם ביקורת והתנגדות פנימית לחידוש הקשרים עם ישראל. המלך מצדו, אינו יכול להרשות לעצמו להיתפס בבית כמי שמותיר את הסוגיה הפלסטינית לטיפול של מפלגת PJD, מה שמסביר ככל הנראה את ההכרה המלכותית שהנייה זכה לה בביקורו. הארמון גם מעוניין להוכיח לוושינגטון כי רבאט יכולה לשמש כמתווך מועילה בין ישראל לפלסטינים היה ויהיה בכך צורך – איתות לסיבה נוספת לממשל ביידן לכבד את ההכרה בסהרה.

חרף הריקוד הדיפלומטי של מרוקו עם חמאס בחודשיים האחרונים, הממלכה מסרה כי בכוונתה להמשיך ולפתח את יחסיה עם ישראל. ביום שבו הנייה נחת ברבאט, בירך המלך בחום את ראש הממשלה נפתלי בנט על הקמת ממשלתו. על פי הדיווחים, מרוקו החלה לתכנן את שדרוג הנציגות שלה בתל אביב לשגרירות, וב-4 ביולי נחת מטוס מטען של חיל האוויר של מרוקו בבסיס חיל האוויר חצור, על פי הדיווחים כדי להשתתף בתרגיל צבאי עם צה"ל. על רקע דברים אלה, ביקורו של אושפיז, שהתרחש סמוך לשיחה שקיים שר החוץ יאיר לפיד עם עמיתו המרוקני נאסר בוריטה, הוא תנופה נוספת לחידוש הקשרים הבילטרליים, והזדמנות להתחיל לתרגם הסכם מבטיח על הנייר, למדיניות מעשית יותר בפועל.

הכיוון שאליו יתקדם תהליך הנורמליזציה מכאן יהיה תלוי בשני הצדדים, אך ישראל יכולה ליזום צעדים שימנפו את ביקורו של אושפיז, ולהתחיל לזרוע את הזרעים למערכת יחסים דו-צדדית עמוקה ובת קיימא, שתוכל לעמוד בפני זעזועים חיצוניים כמו ההסלמה האחרונה בעזה. על פי הדיווחים, שתי המדינות אמורות להשיק טיסות ישירות וזו כבר התחלה טובה, אולם מעבר לעידוד התיירות ההדדית ומתן דגש כללי יותר לקשרים התרבותיים בין הממלכה לבין ישראלים ששורשיהם במרוקו, ישראל תפעל בתבונה אם תשכיל להתמקד בטיפול היחסי עם הקהילה העסקית של מרוקו, ותעשה זאת בשקט אך בשיטתיות.

בכל מה שקשור לנורמליזציה עם ישראל, הציבור במרוקו נחלק באופן גס לשלוש קטגוריות: אלה המתנגדים בלהט להסכם (כאשר הקולנים ביותר הם האסלאמיסטים וחוגי שמאל מסוימים), אלה שאהדתם לפלסטינים הפכה אותם לספקנים, אך הם מוכנים לתת להסכם סיכוי, וקבוצה נלהבת אם כי שקטה יותר, הלהוטה לראות את היחסים פורחים. למבצע שומר החומות הייתה את ההשפעה הרבה ביותר על הקבוצות השנייה והשלישית, משום שספקני ההסכם ראו במבצע הישראלי (והתעמולה האנטי-ישראלית סביבו) אישוש להטיות שלהם לגבי הסכסוך הישראלי-פלסטיני הכולל, ואילו תומכי הנורמליזציה נתקלו בעקבותיו בקושי גדול יותר לטעון ליתרונות הידוק הקשרים עם ישראל. לאור זאת, פנייה שקטה ופחות גלויה, אך נחושה, לקהילה העסקית של מרוקו – שיש לה ייצוג נכבד בשתי הקבוצות הללו – תוכל לתרום רבות למען החזרת האמון הציבורי בהסכם.

בתור התחלה, מרוקו מעוניינת מאוד לקבל גישה לטכנולוגיות והשקעות ישראליות, ובמיוחד לאלה הנוגעות לחקלאות, שהיא עדיין מגזר דומיננטי בכלכלת מרוקו. כמו כן, בממלכה שבה בני נוער בגילאי 15–24 מהווים שליש מאוכלוסיית המדינה המונה 36 מיליון איש, ולהוטים להשתלב בכלכלה העולמית, מתפתח ענף טכנולוגיה קטן אך מבטיח. לכן טוב תעשה ירושלים אם תייצר תוכניות שיוכחו למגזר הדמוגרפי הצעיר במרוקו כי החיבור לאקוסיסטם של ההייטק בישראל יוכל להציע להם את נקודת הכניסה המיוחלת. תמריצי מס לחברות ישראליות המשקיעות במרוקו ו/או מקושרות למיזמים עסקיים במרוקו, יאותנו לרבאט כי ירושלים מתייחסת ברצינות לקשרים עסקיים עם הממלכה. בסופו של דבר, כמו בכל הסכמי הנורמליזציה, צריך שניים לטנגו, אך גם למרוקו וגם לישראל יש תמריץ חזק להוכיח כי הנורמליזציה ביניהן תזמן יתרונות כלכליים ברורים לאוכלוסייה של כל מדינה. פעולה כזו תעמיק את היחסים הדו-צדדיים, ותייצר אפקט של מפגן חיובי מול מדינות ערביות אחרות באזור השוקלות פתיחות דיפלומטית עם ישראל.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט